

САМООСВІТА

о. Т. ЛЕЖОГУВСЬКИЙ

ЛЮДИНА
Й
ЗВІРИНА

"І сотворив Бог людину по своїм образі і подобі!"

ББФЦУРКУ ~ 1953~

БІБЛІОТЕКА САМООСВІТИ

В цій бібліотеці виходять щомісяця цікаві і поучні своїм змістом книжечки. Щоб їх кожний міг набути, то ціна їх буде за аркуш (32 стор.) тільки 25 центів.

Дотепер вийшли:

1. Т. К. Павличенко: РУХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТИ
- 2-3-4. Інж. Юрій Лісовий: З ПРИРОДИ І ТЕХНІКИ
5. о. Т. Лежогубський: ЛЮДИНА Й ЗВІРИНА

Всіх читачів САМООСВІТИ і прихильників ДОБРОЇ КНИЖКИ просимо допомогти нам у поширенні наших видань. Голосіться на представників САМООСВІТИ та кольпортерів. Домагайтесь видань САМООСВІТИ в українських книгарнях і склепах із книжками та часописами. Заохочуйте кожного до набуття книжечок Бібліотеки САМООСВІТА, бо САМООСВІТА це знання, яке дас нам силу!

Замовте собі САМООСВІТУ на цілий рік 1953. Вийде разом 12 аркушів в об'ємі 384 сторін із ілюстраціями. Ціна на цілий рік тільки \$3.00. Хто зразу замовить і виплатить передплату, той дістане в дарунку календар на 1953-ий рік, або якусь іншу гарну книжку!

Замовлення враз із належною готівкою слати:

NEW PATHWAY,

P. O. Box 785,

Winnipeg, Man.

о. Т. ЛЕЖОГУБСЬКИЙ

ЛЮДИНА й ЗВІРИНА

ВІННІПЕГ

1953

Накладом Української Національної Видавничої Спілки в Канаді.

САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА
Ч. 5.

Тираж 6000 прим.

Друкарня "Нового Шляху"
Printed by the New Pathway, Ukrainian National
Publishing Co., Ltd., Winnipeg, Man., Canada.

Приблизно перед пів століттям, в 1905 р., вийшла у Львові популярно написана книжка відомого українського духовника о. Теодозія Лежогубського п. н. "Чоловік і звірина". Хоч за цей час багато в світі змінилось і зокрема наука, а особливо природничі науки, пішли значно вперед, все ж книжка о. Лежогубського не втратила актуальності і ми її наведемо в новій редакційній обробітці.

I. ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ ПЕРША ЛЮДИНА?

Людина має вроджене бажання пізнати причину різних явищ у світі. Що це бажання пізнати причину, себто правду про якесь явище, не є прикметою одної або другої людини, що воно не будиться в людині під впливом науки або якихсь інших обставин, але є спільне всім без винятку, найліпшим доказом на це є обставина, що воно проявляється вже в перших роках нашого життя. Дитина ледве стане думати, а вже ставить стільки запитів, що й наймудріший чоловік не всилі відповісти на них, хоч би і впродовж цілого свого життя. Наколи ж це бажання проявляється з такою силою в усіх людей, то і мусить воно бути людині вроджене, значить мусить належати до його природи так, що про людину, яка не відчувала б його, мусили б ми сказати, що їй чогось недостас до її людської природи.

Це бажання пізнати правду не в усіх людей проявляється в рівній мірі. Один цікавиться тільки речами, що його оточують і що їх він помічає власними змислами; інший знову питася про причину таких ре-

чей, які зовсім не підпадають під його змисли; один, зайнятий турботами про насущний хліб, не має часу про них питати, так як голодний не питає, звідки взяває хліб, а бере, єсть його і вдоволяється тим, що має чим заспокоїти голод; другий ціле своє життя проводить над тим, що шукає за причинами різних речей.

Одним із найцікавіших питань є без сумніву питання, звідки взялася людина. Кожна думаюча людина знає, що вона не є вічна. Знаємо з власного досвіду, що тому кільканадцять чи кількадесят років не було нас на світі, а тому сто років не було і наших родичів так, що поступаючи в цей спосіб мусимо сказати, що колись був час, коли людини зовсім не було на землі. Наколи ж людина не є вічна, то мусіла звідкись узятися або, іншими словами, мусіла бути причиною, що покликала людину до існування. Сама зі себе людина не могла статися, бо на світі нічого не діється само від себе. Пошукаймо за тою причиною, що вивела людину на світ.

Тому знати, звідки взялася людина, а тим самим знати, що це є людина, є справою дуже важною. Коли читаємо Святе Письмо, що містить у собі правди об'явлені Богом, то зараз на початку першої Книги Бітія знаходимо ось таке: Шостого дня по сотворенні звірів сказав Бог:

“Сотворім людину по нашім образі і подобі, щоб володів морськими рибами, і небесними птицями, і звірами, і худобою, і всією землею, і всіми гадами, що просмикуються по землі. I сотворив Бог людину, по своєму образі сотворив її: головіка і жінку сотворив їх”.

Трохи далі читаємо:

“І утворив Бог головіка, взявши порох із землі і вдунув в його лице духа життя і стався головік живим сотворінням”.

Другу людину, жінку, створив Бог так, що “зіслав на Адама сон і він заснув і взяв одно з його ребер. І утворив Бог з ребра, яке взяв від Адама, жінку”. Й назвав Адам Євою.

Так розказує Святе Письмо. Значить, наша цікавість цілком заспокоєна, маємо розв'язку дуже важного питання. Знаємо, що людину створив Бог, і що людина складається з душі і тіла. Знаємо далі, що душу має людина від Бога, а тіло від землі, або іншими словами, що тіло людини складається з таких самих складових частин, що земля. Що тіло наше справді не є нічим іншим, як землею, бачимо наглядно з того, що коли тіло людини поховаемо до гробу, то воно по якомусь часі справді заміниться в землю.

Що більше, бачимо, що не тільки наше тіло перетворюється в землю, але що взагалі все, що тільки бачимо на світі, також не є нічим іншим, як землею. Камінь, коли довго лежить на повітрі, дощі та морозі, то спорохняє і заміниться в землю. Ростина, дерево, квіт, коли зігнє, заміниться в землю. Звірина, коли згине, також заміниться в землю. Значить, людське тіло справді є нічим іншим, як усі інші тіла на світі, а що воно інакше виглядає, то тому, що складові його частини є інакше зложені, ніж у других тіл.

І людський розум, т. є наука ось як розв'язала цю справу. Різні предмети, що їх бачимо на світі, представляються на перший погляд поодинокими істотами, але по точніших дослідах пізнаємо, що вони, хоч є одини-

цями, то таки зложені є з різних частин. Коли розітремо сіль на найдрібніші частинки, то такий найдрібніший порошок називається дробиною. На око виглядає, що цей порошок є чимсь поодиноким, незложеній із ніяких дальших частин. Однакож на ділі цей порошок, що його мілкіше годі розтерти, можна ще розложить на частини при помочі тепла або різних інших способів і ті частинки, на які можна дробину розложить і що їх далі ніяким способом не всілі ніхто розложить, називають атомами або первнями. Всі тіла, які є на світі, складаються з таких первнів. Науці вдалося розложить найрізноманітні тіла на світі і досліджено, що первнів, з яких складаються всі тіла на світі, нема більше, як 92. Ці то первні лучаться з собою в різний спосіб і приирають вид найрізноманітніших тіл на світі. І людське тіло складається з таких самих первнів, як усі інші, тільки що в людському тілі є їх стільки а стільки і так і так сполучених, а в інших є їх інша скількість і інакше сполучених.

Але людський розум дійшовши до цих дослідів власною силою, згордів. Забув, що він слабий та хиткий. І про це надзвичайно важне питання, звідки взялася перша людина, стала роздумувати людина, не оглядаючися зовсім на правди, об'явлені самим Богом. І думала. Які то різні гадки висказуєвав людський розум, до яких різних дослідів доходив, цього подрібно розказати годі. Скажемо тільки, що був час і були люди, які вчили й вірили, що людина повстала з яйця під впливом сонячного тепла. Але звідки взялося це яйце, про це ні слова. Інші вчені філософи казали, що людина повстала з великого квіту, ще інші, що людина виросла з землі як гриб, а не забракло і таких, що

вчили, що першого чоловіка викинуло море на беріг у виді малої дитини. Теперіши вчені соромляться, що людина по довгім думанні могла дійти до таких нісенітниць і в них вірити, але ненавчені досвідом своїх попередників, ідуть далі по цій самій дорозі і будують замки на льоду, ставлять теорії, висказують погляди, що їм не дають тривкої підстави, якою одинокою є безконечна мудрість Божа.

В останніх часах видумано нову теорію про походження людини. Ця теорія називається теорією розвитку і вчить, будьто би людина впродовж довгого часу повстала зі звірячого роду. Батьком цієї теорії був Дарвін. Він, правда, не сказав, що людина походить від звірят, а тільки, що людина може від них походити, але його учні так одушевилися його поглядами, що стали голосити по цілім світі, що між людиною і звірятами нема істотної різниці, а що людина є тільки найліпше виобразованою звіриною і що так само як звірина не має душі, так само не має її людина. Приклонників цієї теорії називають Дарвіністами або матеріялістами тому, що вони признають тільки матерію, а заперечують існування душі.

2. ТЕОРИЯ ДАРВІНА

Прихильники дарвіністичної теорії вчать, що різні роди живучих сотворінь, утворилися з якихсь первісних істот, які впродовж часу перемінювалися та удосконалювалися під впливом різноманітних зовнішніх причин. Ця наука сама по собі не противилася б науці церкви, бо вже св. Августин подібно вчить про походження різних сотворінь. Він учить, що Бог створив первісно ма-

терію, себто первні та випосажив їх різними силами і з тих первнів впродовж часу, під впливом цих від Бога даних сил, витворилися різні роди соторінь. І сьогодні вчить церква, що слова, які читаемо в книзі Битія, що ними Бог покликав до існування різні живучі соторіння, не треба розуміти так, мов би то на голос цих слів різні соторіння поставали самі зі себе, а означають воно тільки Божу волю, без якої ніщо не могло статися. Але як вони постали, того в святім письмі нема і тут залишається науці цілком свободне поле для дослідів. Про одне тільки не сміс вона забути, а саме про те, що все, що сталося, сталося не само собою, а виключно Божою волею, як також не сміс забути і того, що людина постала не так, як інші живучі істоти і що вона крім тіла, що ним принадлежить до звіринного світу, має ще й душу, що нею стається подібною до Найвищого Духа, до Бога. Але дарвіністам саме це не подобається, вони хотіли б за всяку ціну викреслити Бога цілком із світу і тому видумали ось яку небелицю.

Колись то давно, учатъ дарвіністи, не було взагалі ще ніякого життя на світі, були тільки первні. Ці відвічні первні знаходилися в безпримірним неладі. Серед безмірного праморя, дивним дивом, получилися первні кисня з якимись ще іншими разом. Довго, довго кидали ними хвилі моря так, що через цей безнастаний рух пробудилися ці неживі первні зі своєї мертвоти і так постали перші зав'язки життя. (Як це сталося і що їм дало життя, про це дарвіністи не дбають — так було і кінець). Зробивши цей перший, найтрудніший крок, що з мертвоти зуміли перейти до життя, поступали ці дивно сполучені первні в своїм розвитку щорає далі і під впливом тепла стали прибирати вид хробаків. І знову мину-

ли довгі роки, а нужденному хробакові не сподобалося бути вічно хробаком. Думав він, думав, аж вкінці прийшов до переконання, що воно було б дуже добре, якби то так у його м'ягенькім тілі витворилися тверді кості, що могли б йому надавати більше тугости. І крутився хробак - глиста в різні способи, аж став витворюватися в ньому твердий хребет і з хробака постало щось подібного до наших пуголовців. Ось вам перше звірятко, що мало вже твердий хребет. (Одне тільки дивне, що таких слімаковатих м'яких рибок є ще і нині безліч у морю, а досі ще ніхто не завважив, щоб із них постало якесь інше звір'я). Цій то рибочці, не знати з яких причин, виросли чотири виростки, якими вона вилізла на беріг і стала першою ящіркою. У воді дихала вона зявами, але коли вийшла на беріг, перестала ними дихати, а витворила в собі легені і стала дихати так, як сьогодні віддихають земні звірі.

Спершу западала вона в зимовий сон, але це було їй невигідно і вона стала поростати волоссям, яке гріло її і хоронило від зимна. Щоб добути собі поживи, спиралася ця дивна ящірка на задні ноги, які щораз більше видовжувалися. Тому що шукаючи за поживою переносилася з одного місця на друге, то і невигідно їй було складати яйця та вигрівати молоді, проте і рішилася вона родити молоді живими і носила їх із собою при грудях у шкурі, яка звисала мов мішок. Молоді безнастанно лизали язиками грудь цієї дивної істоти (яка була, відай, і батьком і матір'ю) і так повстали ссучі звірята. Нераз треба було лазити за поживою по високих деревах, тож із часом витворилися дві задні і дві передні ноги, а цілій звір прибрав вид мавпи. Вона ходила спершу на чотирьох ногах, але що це було їй не-

вигідно, то і привикала щораз лішче ходити на двох. І знову минуло багато років, а мавпа навчилася говорити, позбулася волосся на цілім майже тілі і стала першою людиною: ось родовід першої людини.

3. ПРО ЩО ІДЕ МАТЕРІЯЛСТАМ?

Варто застановитися над тим, пощо люди видумали оту цілу небелицю. Чи їм ішло справді про правду, чи про щось іншого? Ціла ця теорія не опирається ані на однім доказі, бо все, на що її визнавці покликаються, правдиві знавці природничих наук виказали як цілком безосновне. Все, на чому вони будують свої погляди, це самі здогади та видумки людського розуму. Та все ж гадка матеріялістів подобалася дуже декотрим людям, але знову не задля своєї науковости, а тому, що вона є для людини дуже вигідна. Вона вчить, що людина і звір це все одно. Різниця між ними така сама, як різниця між камінною статусю, зробленою сільким різьбарем - самоуком, і статусю, зробленою мистцем - різьбарем. Одна і друга є камінем, тільки ця друга гарніше вироблена.

Наколи людина є нічим іншим, як тільки вище розвиненим звірем, то і підлягає вона таким самим законам, що і інший звір. Звіря не має душі — тож людина її також не має. Коли не має, то її смерть не різниться нічим від смерти звірів. Для неї, як і для звірів, нема іншого життя, нема відповідальності перед Богом, нема вічної нагороди, нема вічної карі. Отже нема чого боятися, вільно робити все, що є людині вигідне та присмне, нема гріха. Ціла наука про моральне добро і зло це нісенітниця. Все, що людина робить, є добре, бо вона це робить не тому, що хоче, бо свободної волі не має, а

тому її до нього змушують непереможні природні сили та різні зміни в її організмі, спричинені не нею самою, а якимись від неї незалежними обставинами.

Супружжя є тільки засобом до розмножування людського роду і це є одинокою виключною його ціллю. Ніякого морального закону нема, бо божі та людські права є тільки хитрою видумкою слабших супроти сильніших.

Що визнавці цієї теорії справді так думають і що багато людей тому приймає походження людини від звірят, доказують найліпше слова Ернеста Гекля, німецького Дарвіна, як його називають. Він виразно каже, що теорія Дарвіна виверне цілу християнську науку, що ціла Христова мудрість стопиться під її проміннями, як топиться лід під проміннями весняного сонця. Всіх прав та чеснот буде вчитися людина не з святої віри, а від звірят, від мурашки та бджоли. Цей "великий учений" називає Бога "газообразним хребетним звірем".

При такій науці мусить впасти всяка мораль. Помагати бідному, ходити коло хворого є найбільшою нісенітницею. Хворого повинні ми забити так, як забивають окалічілого звіра, а бідний, коли не в силі видерти другому настільки хліба, щоб міг жити, хай гине. Народиться слабе, нездале немовля, то чим скорше треба його позбутися, бо з нього не то що не буде користі, але вийде ще й шкода для загалу.

Ця теорія виправдує людину від усякої вини. На світі нема злочину. Все, що ми так називаємо, є тільки недугою організму. Коли мозок є хворий або не так вищколений, як треба, то людина мусить допуститися злочину силою необхідності. На такому становищі став Цезар Льомброзе, гарячий приклонник матеріялістичних

шоглядів, автор різних праць, що ними намагається перевинити людей, що чоловік - злочинець родиться таким і що він за свої злочини не відповідає. Конечним наслідком цієї теорії є, що остаточною ціллю людини є уживати світа, а заспокоювати всякі найпоганіші пристрасті, є справою дозволеною, бо всі вони походять з природи людини, отже не можуть бути неморальними.

Опираючися на теорії Дарвіна, видумав Нітше байку про т.зв. надлюдину, в яку з часом мусить розвинутися теперішня людина. Ця надлюдина не буде якоюсь вищою істотою, але також звірям, що розірве всякі пута моралі та пересудів і постане в цей спосіб, що всі слабші люди в боротьбі за існування вигинуть, а залишаться тільки найсильніші а тим самим і найдосконаліші надлюді. Ось до чого доходить, коли людина забуде про граници свого розуму, а дастися повести своїй уяві та зарозумілості.

ТЕОРИЯ ДАРВІНА В ОЦІНЦІ ІНШИХ УЧЕНИХ

Що думають про теорію Дарвіна люди, що їх ввесь світ признає найліпшими знавцями природних наук? Вистачить навести отсі слова: "Доки то півучені прихильники Дарвіна будуть покликуватися на Гекля? Та ж першою вимогою, що її ставимо до вченого є, щоб його теорії були хоч імовірними. Між тим як у його (Гекля) писаннях і образах видно одну лож за другою. Він справді зрікся уходити в колах учених за поважного знавця природи. Він не має навіть права на називати свою думкою людини. Він пише романі і видумки, свої уяви". Так думають про цю теорію такі наукові

поваги, як Пфафф (Picaff), Бер (Baer), Дібоа (Dubois), Фрайшман (Fleischmann) та інші.

Професор Вірхов, що його не можна зовсім зараховувати до віруючих людей, на конгресі антропологів у Відні в р. 1889 заявився рішучо проти теорії Дарвіна. Він сказав: "Коли ми перед двадцять роками разом були зібрани, то дарвінізм тримав переможний похід у світі. Однак ж від того часу даремно ми пошукували за посередніми членами, які б зв'язували б людину з мавпою. Пралюдину ще не знайдено. Антрополог може в сні бачити пралюдину, але по правді не скаже, що наблизився до неї. Тепер можемо сміло сказати, що між людьми старинних часів не було ні одної, що, наприклад, стояла б до мавпи ближче, ніж ми. На світі нема племени зовсім незнаного, а все ж кожна живуча порода є ще людська. Ще не знайдено жадної, що її могли б ми назвати мавпячою або міжмавпячою".

РІЗНИЦЯ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ЗВІРИНОЮ

Першою різницею між людиною і мавпою є те, що людина думає. Іде тільки про те, що в людині думася. Те, що в людині думає, це душа.

Матеріялісти вчать, що те, що ми називаємо душою, не є нічим іншим, як дрижанням мозкових первнів. Наші гадки, поняття, виображення є нічим іншим, як різнопорядним рухом мозкової матерії. Наколи в ній постане якийсь рух, то він спричинює певного рода думку так, що кожному душевному проявові людини відповідає відмінний рух. Отже ж ціле наше думання є виключно діланням мозку, а все духове життя людини залежить від його скількості та ступня розвитку.

Людина отримує враження з зовнішнього світа через свої змисли т. с. через змисл зору, слуху, смаку, дотику чи нюху. Ці змисли є сполучені з мозком нервами, мов би телеграфом. Наколи ми чогось діткнемося, або наколи щонебудь підпаде під наш змисл зору або слуху, то враження переноситься зараз нервами до мозку і спричинює в ньому певного рода зміну, яка не є нічим іншим, як рухом поодиноких його первнів. Цей рух згідно з науковою матеріалістів є вже самою думкою, свідомістю отриманого враження.

Що людина отримує враження з зовнішнього світа змислами і що вони нервами переносяться до мозку та викликають в ньому певного рода зміни, цього ніхто не заперечує, але що ця зміна в мозку є самою свідомістю, є думкою, це наскрізь ложне.

Наколи б ця зміна в мозку була самою свідомістю, то скільки разів отримуємо враження з зовнішнього світа, стільки разів ми повинні бути цього свідомі, бо стільки разів постає в нашім мозку рух-zmіна. А все ж нераз трапляється, що хтось до нас говорить, отже ми відбираємо враження, а ми не є цього свідомі, бо думаємо про щось інше. Видно, що саме зміна в мозку не є ще свідомістю, але мусить бути в людині ще щось, що її може прийняти до відомості або ні. Так само буває нераз зі змислом зору. Нераз дивимося на якийсь предмет, але його не "бачимо", себто не маємо свідомості, що ми його бачимо. Наколи б свідомість бачення була виключно зміною в нашему мозку, то це було б зовсім неможливим. Видно, що те, що є нашою свідомістю, мусіло бути зайнятим іншим.

Ще більш невмісним покажеться погляд матеріалістів, коли застановимося над тим, що людина думас

не тільки під впливом вражень зовнішнього світа, але що вона сама в силі викликати в собі різні думки. Як жеж це можливе, коли думання є рухом первнів мозкової матерії? Тоді цей рух мусів би постати сам зі себе, бо ніякого враження, яке спричинило б його, не було, а це логічно не дастесь подумати.

Тут матеріялісти помішали органи-засоби потрібні для думання, з тим, що цих засобів уживає, себто думас. Приклад це пояснить. Чуємо гру на фортепіано. Хто грає? Фортепіано чи людина? Згідно з науковою матеріялістів виходить, що фортепіано, але чи це правда, розсудить кожний сам. Фортепіано є тільки інструментом, на якому грає людина але він сам ніколи не заграє, так само як і не заграє людина без фортепіано. Щоб була музика, мусить бути і фортепіано, і людина, що на ньому грає. Подібно є і з нашим думанням. Мозок є тільки засобом-органом, яким послуговується душа.

Візьмім ще один приклад. Гарне письмо залежить від доброго пера, чорнила та паперу, але чи можна сказати, що причиною гарного письма є перо, чорнило та папір? Ні! Вони є тільки засобом, а тим, що гарно пише, є людина.

Матеріялісти кажуть, що думання це рух первнів, подібно як усі явища, що їх бачимо у світі. Рухом атомів є світло, рухом є тепло, рухом є краски, рухом є голос. Що ці явища є рухом, цього ніхто не перечить, бо на це дає наука докази, хоч і це не є ще безоглядною певністю. У всіх тих явищах можемо цей рух змірити і знаємо, що скоріший є рух, то більше тепло, яскінше світло, вищий голос, яркіша краска. Наука навіть дуже точно обчислила, скільки дрижань треба, щоб виклика-

ти якийсь голос, або витворити якийсь ступінь тепла, або отримати якусь краску. Але нехай котрий з матеріалістів скаже, на котре поняття треба скорішого дрижання первнів мозку: чи на поняття мухи, чи на поняття слона, чи на поняття зерна піску, чи на поняття сонця? Коли думання є дрижанням мозкової матерії, то ми повинні вміти його змірити.

Згідно з загально прийнятими поглядами науки, ствердженими непохитними доказами, кожний рух можна перемінити на інший, або, що значить те саме, кожним рухом можна спричинити інший рух. Наприклад візьму сталеву пружину і пущу її в рух, то цей рух спричинює новий прояв руху, дрижання повітря, що називається голосом. Коли кусник залишає стану кувати або потирати об другий, то з цього руху витвориться інший рух, що називається теплом.

Наколи воно так є насправді, то і моя думка, яка згідно з матеріалістичним ученнем є нічим іншим, як дрижанням первнів мозку, повинна бути в силі перемінитися в інший рух, наприклад, в тепло, світло, або краску. Що ж з цього слідує? Не що іншого, як те, що як би хто зумів отримати мозок ученого чоловіка, в якого є великий натовп думок, з якоюсь машиною, то думки вченого повинні її порушити. Теорія матеріалістів може бути справді великою розрадою для деяких людей, бо коли б думання було рухом, то цей рух можна б перенести на мозок іншої людини, а тим способом і думки та поняття одної людини перенести на другу. Тоді справді не було б потреби учитися працювати, а через перенесення руху з мозку ученого чоловіка на мозок невченого відразу стати ученим.

ЩО В ЛЮДИНІ ДУМАЄ?

Наколи б думання було тільки самим рухом атомів мозку, тоді ми не могли б мати поняття про жадний предмет, а це тому, що на кожнім предметі ми робимо не одно, а більше спостережень. Візьмім, наприклад, сливку. На сливці робимо спостереження, що вона округла, синя, м'яка, солодка і проче. Всі ці спостереження, перенесені нервами до нашого мозку, мусіли б спричинити рух на однім і тім самім атомі, бо у противному випадку один атом мав би поняття округlosti, другий синьosti, третій м'якостi, а четвертий солодкостi, але ні один і з них не мав би поняття про те, що округність, м'якість, синість та солодкість є прикметами одного предмету. То так само, як би описав якусь річ у чотирьох реченнях і кожне з них списав на осібнім куснику паперу та передав чотирьом особам. Кожна з них буде знати тільки одну прикмету цього предмету, списану на її куснику, але ні одна з них не буде мати поняття про цілій предмет. Поняття про цілій предмет матиме аж той, що відчитає всі кусники.

Подібно мусіло б бути і в нашім мозку. Спостереженню округlosti мусів би відповідати якийсь рух, розуміється, зовсім інший від руху, що спричинив би спостереження синьости, а цей знову мусів би бути відмінний від руху викликаного спостереженням м'якостi та солодкостi. Значить, один атом нашого мозку мусів би бути рівночасно під впливом різнопородних рухів. Між тим учитъ нас досвід, що наколи якийсь предмет є під впливом різних рухів, то всі вони складаються т. є перемінюються в один, який не є ні одним із них, а випадковим всіх. Коли якомусь предметові надамо рух

вперед і вбік, то предмет не посунеться ані вперед ані вбік, а піде скісно. З того слідує, що цей атом нашого мозку, на якім спостереження сливки викликало б рух відповідаючий м'якості, синьості, округлості та солодкості, мусів би дрижати якимсь рухом випадковим і відмінним від кожного поодинокого, що був би сумою округлости, синьости, м'якості і солодкості; а це є нісенітницею вже хоч би з тої причини, що як вище наведений скісний рух можна спричинити також самим потягненням предмету наскіс, так і цей випадковий рух в одному атомі міг би спричинити якесь поодиноке інше враження так, що людина не могла б знати, чи цей рух її мозку викликаний якимсь поодиноким спостереженням, чи він є складовим, викликаним кількома спостереженнями. Отже мусить бути в людині щось, що ці різні враження приймає, збирає і в'яже з собою в одно — мусить бути душа.

Матеріялісти ідуть ще далі і вчать, що думання є не тільки діланням мозку, але що від величини та ваги мозку залежить також і сила думання так, що що більший мозок, то ліпше він і думає. Наколи б так було, то найбільшу силу думання мусів би мати слон, бо він має найбільший мозок. Коли ж матеріялісти побачили, що висказуючи таку думку, попадають у наглядну суперечність, видумали, що не безоглядна величина та вага самого мозку, але релятивна, в порівнянні до цілого тіла, впливає на силу думання. В такому випадку найбільшу силу думання повинен би мати воробець, бо його мозок є найбільший у порівнянні до його невеличкого тіла. Щоб викрутитися і з цього клопоту, матеріялісти почали вчити, що сила думання залежить від зверхнього вигляду мозку. Що більше заглиблень

та закрутів є в якімсь мозку, то спосібніший він до думання. В такому випадку найспосібнішою до думання показалася б рогата худоба, а також осел, бо саме їх мозок має найбільше вглиблень та прерізів дуже гарних закрутів. Інші матеріялісти, щоб рятувати свою теорію, пустили в світ думку, що сила думання залежить головно від скількості одного первня в мозку, а саме фосфору. Але недовірчі природознавці не хотіли їм повірити на слова та почали робити досліди над мозками найрізноманітніших звірят і дійшли до висліду, що найбільше фосфору має в собі мозок гуски, яка між звірятами вважається за найдурнішу птицю.

Щоб підтримати свої погляди, покликуються матеріялісти на цю обставину, що ушкодження деяких частин мозку спричинює ослаблення думання. Щодо цього погляду, то поминувши те, що були випадки, коли навіть усунення більшого куска мозку не спричиняло душевних забурень, можемо вповні згодитися з матеріялістами, але в тому розумінні, що ушкоджений мозок є надпсованим знаряддям, якого душа вживася при думанні і при своїх зносинах із світом. І найліпший грач не виграс нічого, коли в знарядді до грання є пірвані струни або поламані клявіші.

Це саме можна сказати про різні роди божевілля, що і у звичайній мові називають душевними недугами, чи хворобами духа. Та на ділі хвороби духа нема, бо дух не є зложений із ніяких частин, є нематеріальний, отже не може ні вмерти, ні хворіти. Умерти не може, бо смерть у природі це розклад складових частин, а хворіти не може, бо хвороба є якоюсь надзвичайною зміною чи заколотом складових частин, а дух не має ніяких частин. Те, що ми називаємо душевною недугою, є

на ділі хворобою тіла. При секції мозків божевільних людей у багатьох випадках знайдено деякі неправильності, хоч в інших, навіть часткове ствердження або розм'якшення мозку не спричинювало божевілля.

У людськім мозку відбуваються часто подібні прояви, як і в інших наших органах. Коли, наприклад, приложимо руку до уха, то почуємо шум, якого на ділі нема. Або коли рукою притиснемо замкнене око, або коли в нього вдаримося, тоді побачимо мов би якесь світло, а часом і якісь образи. Щось подібного може зйти в людськім мозку. Коли мозкові клітини, які відбирають враження з зовнішнього світа, захворіють, чи то через надмірний наплив, чи недостаток крові, то може статися, що недуга спричинить у душі людини враження якихсь предметів або і осіб, що їх у дійсності нема. Тим то можна пояснити, що людина нераз терпить від привидів і думає, що його або переслідують або що він знаходиться серед вогню, або що йомугрозить якась інша небезпека. Однакож часом хвороба клітин може викликати і приємні враження і людині здається, що він є цісарем або якимсь ученим ічується щасливим. Але в усіх цих випадках не є хвора душа, але тільки тіло.

ЧИ ЗВІРЯ ДУМАЄ?

Правда, людина не може влізти в звіря, щоб довідатися, що там у ньому діється, а також звіря не всилі нам цього сказати, але з різних проявів можна напевно пізнати його внутрішнє життя так, як узагалі з наслідків пізнаємо причини.

Деякі звірята проявляють ділання, що з часом по-

дібні до ділань людини: звірята пізнають, пам'ятають, прив'язуються, люблять, ненавидять, бояться. Це не дається заперечити. Одне тільки мусить вразити кожного думаючого чоловіка, а саме, що всі ці різноманітні прояви завжди відносяться до самих звірят. Всі іх ділання, що нераз викликають подив людини, змагають завжди до тої самої цілі, а саме до утримання при житті себе і свого роду та до усунення всього, що могло б їм у тому перешкодити. До осягнення цієї цілі вживають вони завжди цих самих засобів і то вживають вони завжди їх із такою певністю та рішучістю, що ніколи не помиляться.

Так як машина до шиття є так влаштована, що шиє без порівняння краще, ніж людина, але тільки шиє і поза тим не можна від неї чекати нічого більше, так само і звіря має певного роду спосібності, що ними виконує певного роду ділання навіть ліпше від людини, але поза цим нічого більше не вміє робити. Машина не помиляється в своїй роботі, хіба що є зіпсована, і звіря також не помиляється, хіба, що є хворе. Однакож ж цим не хочемо сказати, що звіря є машиною, бо воно ділає під впливом змислових вражень зовнішнього світа. Пес утікає, коли побачить бука, але машина не перестане шити, хоч би завалився цілий світ, хіба що зміна зовнішніх обставин стане їй перешкодою. Ці спосібності, які проявляють звірята в деяких напрямках у високім ступні, називаємо звірячим інстинктом.

Подібні інстинкти можемо бачити і в людини. Є це ділання виконані з певною ціллю, що не є чисто механічні, але й не походять з розважності і думання, ані зі свободної волі, а повстають у людині під впливом змислових вражень. Чисто механічним є кліпання очі

ма, але інстинктовним є вже випльовування гіркої страви, або замикання ока, коли перед ним нечайно появиться якийсь предмет, або простягнення руки, коли хтось паде.

Інстинктових ділань не потребує людина від нікого вчитися і вони проявляються в усіх людей. Ті інстинктові ділання, які проявляються в людині — бо ж вона є також істотою змисловою! — і які мають у неї тільки дуже мале примінення, мають величезне значення в житті звірят. В людині крім інстинктових ділань є ділання розумові, у звірят інстинктові ділання є найвищим проявом їх життя. Інстинкт звірятам вроджений і вони підлягають йому несвідомо і проти нього не можуть ніяк поступати.

Що інстинктові ділання у звірят не походять із розуму, доказує найліпше їх одностайність та непомильність.

Правда, звіря не заспокоює своїх потреб та не виконує своїх ділань завжди, точнісінько, в такий самий спосіб, без найменшої зміни, бо звіря не є машиною і ділає під впливом змислових спостережень, але воно ніколи не переступає границь доцільності, ніколи не робить щось такого, що противилося б його природі, але що робить, то робить так, що його ділання відповідає найліпше цілі. Наколи б звірячі ділання походили з розуму, то поодинокі звірята того самого роду могли б добирати різних способів досягнення тій самої цілі і проте могли б і мусіти б часто помилятися, хіба що хотіли б ми погодитися на те, що звіря має розум без порівняння досконаліший від розуму людини, а в багатьох, дуже багатьох випадках, навіть непомильний. А що ще цікавіше було б, то те, що саме найнижчі роди звірят

перевищали б надзвичайно людину. Що наше розумовання цілком правдиве, доказує те, що народи, які стоять на дуже низькім ступні культури, справді вважали звірят якимись вищими істотами саме з причини їх непомильного інстинкту.

Кілька прикладів із життя звірят пояснить, що ця доцільність, яку добачуємо в діланні звірят не є наслідком їх розваги та свободної волі, але вродженим інстинктом. Багато звірят збирає поживу на зиму, але збирає її не тому, немов знає те, що коли надійде зима, то не буде її звідки дістати і вони будуть мусіти терпіти голод; а тому, що їх до цього тягне вроджений інстинкт. Це доказує найліпше ця обставина, що вони збирають її вже в першім році життя, коли ще не бачили зими і не могли знати, що в зимку буде брак поживи. Що вони в своїй роботі не йдуть за прикладом старших звірят, які вже мають досвід, доказує те, що і звірята зроджені в неволі або зловлені малими, також роблять заходи призбирати собі поживу на зиму, хоч не мали від кого цього навчитися. Що більше, старі звірята, зловлені і тримані в клітках, також намагаються забезпечитися в поживу на зиму, хоч з кількарічного досвіду могли переконатися, що про це дбає їх господар і що вони взимку не чули ніколи ні найменшого недостатку. Де ж тут слідно хоч би найменшу одробину розуму?

Є один рід сокола, що сплоджений і вихований у клітці, показує дуже "розумний" спосіб поведінки. Коли йому подати по раз перший бджолу, то він насамперед вирве жало, а відтак аж її з'ість. Звідки він знає, що бджола жалом жалить? Він жеж перший раз у житті бачить. А ну, даймо бджолу малій дитині в руки, чи

буде вона виривати жало? Скаже може хтось, що дитина не знає, що бджола жалить. А звідки знає це птах? А чому мала дитина замкне очі, коли перед нею махнуть рукою? Хіба вона знає, що ударом можна спричинити біль? Її досі ніхто не бив! Дитина робить це інстинктивно, як і інстинктивно згаданий вище птах відирає бджолі жало.

Коли людина полішила розпалений вогонь, то мавпи збігаються та гріються при ньому. Але ще ніхто не бачив, що мавпа докинула дров, коли вогонь вигасає, хіба зробить це припадково, потрутвиши якусь галузьку, яка лежить коло неї. Коли вогонь вигасне, мавпи розбігаються. Вони знають, що вогонь гріє, бо це відчували своїми змислами, але щоб могли порозуміти зв'язок, який заходить між деревом і вогнем, і зрозумівши, підтримувати його, це вже переходить їх сили, бо їм брак того, що в людині пізнає відношення причин до наслідків, брак їм розуму. Звірята не пізнають зв'язку, який заходить між засобами і ціллю, вони не судять, а те, що у звірят подобає на суд, є тільки інстинктивним зіставленням неясних представлень. Звіря не тому єсть, що пожива є засобом до утримання життя, а тому, що її до того змушує голод, отже приневолює вроджений наклін.

Що звірята не думають, бо не мають розуму, доказує і те, що ті звірята, в яких подивляємо найбільшу зручність, проявляють її в однім тільки якімсь напрямку. Наприклад, декотрі комахи, що проявляють незвичайну запопадливість та дбайливість при забезпечуванні яєць від ворогів, проявляють її тільки в тому одному напрямку, і то тільки самички в часі їх складання. Наколи б ця опіка над яєчками була вислідом їх

розваги, то чей же не опускала б вона їх і в інших випадках. Між тим в інших своїх діланнях виказують вони так мало проворності, що аж вірити не хочеться, щоб ця сама комаха, яка при забезпечуванні яєчок проявила таку незвичайну зручність, в інших випадках виказувала майже цілковитий її брак. В першім випадку іде про удержання роду і інакше рід цієї комахи мусів би вигинути, між тим як в інших про щось іншого, обоятного.

Повний брак свободної розваги найліпше доказує невмісне виконування інстинктових ділань. Перелетні птиці, замкнені в клітці, бувають дуже неспокійні, коли надходить час відлету так, що декотрі з них аж голову собі розбивають об верх клітки. Наколи б вони думали і розуміли, що відлітають тому до теплих країв, що надходить зима, а з нею і голод, то маючи забезпечену поживу і теплу хату, повинні бути цілком спокійними.

Коли хиже звір'я зловить птаха, то насамперед ломить йому крила, так що здається, що воно робить це тому, бо знає, що зі зламаними крилами птах йому не втече. Але воно так само ломить крила, коли знайде здохлого птаха. Коли б воно думало і розуміло, нащо це воно робить, то зрозуміло б, що здохлому птахові не треба ламати крил, бо він і так не втече.

Все, що люди говорять про любов звірят, про любов самичок до своїх молодих, є частинно людською поезією, а частинно пояснюється вродженим інстинктом, що змагає до утримання при житті свого роду. Коли самичку забрати від її молодих та перенести до гнізда з цілком іншими молодими, то вона буде їх годувати з таким самим пожертвованням як своїх, хоч може трапитися, що молоді навіть не будуть приймати її поживу.

Великанська різниця між людиною і звіриною полягає в тому, що звір завжди ділає під примусом свого інстинкту, а людина ділає свободіно. У звіряті між спостереженням і діланням нема нічого посереднього. Воно отримує враження і зараз ділає під його впливом. Змислове враження, перенесене нервами на мозок звіряти, впроваджує в рух його організм, а якість ділення організму залежить знову від того, чи враження є присмне, чи неприсмне, чи воно корисне для звірини чи шкідливе. Коли враження є для звіряти шкідливе, то будиться інстинкт самооборони, в протилежному випадку інстинкт пожадання.

Тресоване звір'я може, правда, не піти за першим враженням. Наприклад, тресований пес не кинеться зараз на кусень м'яса, але це є знову нічим іншим, як інстинктом самоохорони перед болем, який завдав би йому його пан, наколи б він важився з'їсти м'ясо. Це тільки доказує, що в тому випадку інстинкт самоохорони сильніший, ніж інстинкт заспокоєння голоду. Хитрість лиса не є також розвагою, а знову тільки вродженним інстинктом тому, що вона проявляється в усіх в однаковому напрямку. Вона була б розумною, наколи б у поодиноких лисів проявлялася в різний спосіб. Декотрі звірята прокидуються і "удають" неживих, а роблять це знову інстинктиво, під враженням якогось змислового спостереження, в цілі самоохорони або заспокоєння голоду.

Людина не ділає під примусом враження, вона свободіним вибором рішастіться ділати так або інакше. Вона може опертися враженню і зробити щось зовсім протилежного своїй природі, може під впливом того самого

враження раз виконати якесь діло, а другий раз зовсім протилежне.

Що людина може свободним вибором рішитися на щось цілком протилежного своїй природі, доказують християнські мученики, доказують також самовбивства. Звіря ніколи не допуститься самогубства, бо його інстинкт самозаховавчий є з усіх найсильніший. Звіря інстинкто не єсть річей, що могли б зашкодити його здоров'ї. Наприклад корова з'їдає тільки 270 родів ростин із усіх 480, що їх могла б стрінути на пасовиську. Між тим, скільки то разів єсть людина речі, про які навіть знає, що їй шкодять. Вона випиває отрую, хоч знає, що по ній відчуватиме страшні болі в цілім організмі.

Людина говорить неправду, опановує свій гнів, владіє своїми почуваннями, між тим, як звір ніколи цього не зуміє зробити. Людина може серед найбільших болів сміятися або удавати сумного тоді, коли до цього не має найменшої причини. Звіря серед болю видає певного роду голос, або виказує певні рухи, яких ніколи не викаже тоді, коли болю не відчуває, а це тому, що воно "мусить", а не "хоче".

ЧИ ЗВІРЯ ЧОГО НАВЧИТЬСЯ?

Між людиною й звірям заходить ще та надзвичайно важна різниця, що у звірят не добачуємо ніякого поступу, між тим, коли у людини видно його з дня на день. У людини добачуємо великі спосібності до науки. Вона вчиться невпинно. Кожного дня, кожної години поступає вперед, кожний день, кожна година збагачує її знання новими поняттями. Ці спосібності до науки бачимо в усіх людей, навіть у тих півдиких народів

Африки й Австралії, про яких твердять матеріалісти, що вони є переходовим типом між мавпою і людиною.

Духова праця батьків переходить на дітей, не в той спосіб, щоб діти приходили вже на світ із відомостями добутими батьками, а в той, що дитина в короткім часі може посісти відомості, на які складалися багато поколінь. Порівняймо тільки домашню посуду перших людей, які мешкали в печерах, із прерізними вибагливими й майстерними предметами нинішніх часів. Порівняймо їжу, засоби оборони, одяг, комунікаційні засоби. Всюди величезний поступ, який бистрим потоком рве все далі і далі вперед так, що ніхто не може сказати, коли цьому буде кінець і який. Коли б людина з-перед 2,000 років з'явилася тепер на землі, то прямо не пізнала б її. Людина змінила вигляд цілої землі. Вона вдерлася до її нутра, построїла міста, де перше не було ні сліду людського життя, вона витворила штуку й науку. А у звірят чи видно який поступ? Наколи звіря є такою самою істотою, як людина, тільки не так ще високо розвиненою, то вона, маючи подібні з нею спосібності, повинна повеличатися хоч яким - таким поступом. Між тим у звірят нема ані сліду якого - небудь поступу.

Одна і ця сама незмінна одностайність від початку аж до кінця. Горобець так самісінько строїв своє гніздо за часів Авраама, як і строїть сьогодні, хоч нераз воно йому замокло, хоч збиточні хлопці нераз викрадали йому молоденькі. А все ж він повинен був здобутися на те, щоб хоч дашок добудувати до нього і ним захоронити себе та молодих від дощу. І він це зробив би, наколи б міг думати. Подивімся на будову гнізд бобрів і муравлів. Аж подив бере людину, коли розглянутися в них. Але вони не є плодом розумної роботи.

Такими самими вони були тоді, коли людина мешкала гірше від них, бо в печерах, такими самими є вони тепер, хоч людина замінила темну печеру на кристалові палати. Павук так само снував свою майстерну плетінку в печерах пірамід, як її снує і сьогодні.

Значиться, звірята за тисячі років не навчилися нічого і нічого нового. Наколи б звіря могло навчитися чого, що виходить поза границі його інстинкту, то молоді качата, коли їх водить квочка, мусіли б від неї навчитися ось хоч би порпатися в смітті, як це робить курка. А цього не бачив ще ні один із природознавців.

Коли б звіря мало розум і могло влаштовувати свої діяння свободно та достроюватися їх до наперед обдуманої і пожаданої цілі, то нині і сліду не залишилося б від людини. Людина володіє над звірятами і це володіння на всякий спосіб є досить тверде. Правда, людина дбає про звірят, але робить це не задля них, а для себе. Хай би віл схотів збунтуватися проти людини, то вона зараз вбила б його. А все ж віл має силу за 10 людей. Коли б він був свідомий своєї сили, то що зробила б людина проти нього? Правда, людина має зброю, що нею переможе й найсильніших звірів, але цю зброю видумала людина в боротьбі проти звірів і спершу вона була примітивна. Коли людина зрозуміла, що збросю переможе звіра, то чому цього не розумів лев чи слонъ? Як би звіря мало розум і стало до боротьби з людиною, то вислід боротьби мусів би напевно скінчитися смертю людини. Чим перемагає людина звіра? Чи силою? Ні! Розумом: Духом! Тим то духом стойть вона безконечно вище від усікого звіра.

А тресура звірят чи не є доказом, що декотрі з них можуть справді чогось навчитися? Тресура не є нау-

кою у властивім розумінні. Тресура полягає на хвилевому подразненні інстинкту звіряти через якесь добре обдумане, змислове враження. Людина приневолює фізично звіра зробити якийсь незвичайний рух, при чому виконує сама якийсь змисловий, обдуманий знак. Коли звіря виконає його, в нагороду дістане за це кусок харчу тощо. Це повторяється кілька чи кільканадцять чи кількасот разів так, що згодом коли звіря тільки побачить або почусє цей змисловий знак, то виконує свій рух майже правом безвладності. Нераз можна бачити собаку так витреновану, що господар дає йому в писок гроші, на шию перевішує кошик та посилає її по м'ясо. Пес приходить до купця, кладе гроші, дістас м'ясо і вverteається домів. Здавалося б, що пес знає та розуміє, що робить. А все ж він при цьому нічого не думає, бо наколи б він розумів, що він дістас м'ясо за гроші, то знайшовши вдома згублений паном гріш, міг би його взяти, піти до купця, купити за нього м'яса і з'сти. А такого ніколи ще не зробив пес, хоч би не знати як витренианий.

Нераз можна в цирках побачити коні або собаки, що з розложені азбуки вміють вибрати поодинокі букви та укладають в якесь слово, висказане паном. Це "читання" полягає в тому, що звіря переходить перед рядом розложених букв і дивиться на свого пана, а цей дає йому знак, при якому воно привикло похилитися та брати ту букву, яка саме перед ним лежить. Цей знак нераз бував так незначний, що його свідки цієї тресури навіть не добавляють. Так само дастися пояснити "песяче" числення, або відгадування чисел ударом копита об землю. Що тресура не є науковою, а полягає тільки на хвилевім подразненні інстинктів, доказує те, що

у деяких звірят тресура є цілком неможливою. Цікаво, що саме мавпи, які мають бути нібіто найближчі своїми людини, майже не надаються до тресури.

ЛЮДСЬКА МОВА

Матеріялісти за ніяку ціну не хочуть признати, що мова є виключно прикметою людини. Вони вчать, що мову має не тільки людина, але й звірята, тільки що в них вона не так розвинена, як у людини. Щоб своїм поглядам надати науковий характер, повидумували прерізні теорії про постання людської мови. Одні вчать, що людина витворила мову в той спосіб, що відчуваючи різні враження, під їх впливом видавала інстинктивно деякі звуки, які з часом перемінилися в мову. Інші утримували, що людина наслідувала різні звуки природи і називала предмети відповідно до того, як вони вражали її змисл слуху. Ще інші доказували, що мова не є нічим іншим, як різного роду стонами, які добувалися «грудей людини утомленої працею». Ми не будемо подрібно говорити про всі ці теорії, бо і самі матеріялісти достаточно відповіли на них в той спосіб, що кожний, який видумав нову теорію, доказував повний брак стійкості попередньої теорії.

Іде про те, чи звіря має якусь, хоч би і не знати як мало розвинену мову? Те, що декотрі природознавці називають у звірят мовою, не є справжньою мовою, а тільки самими звуками, що їх вони видають, чи то коли приманюють до себе інших, чи то відчуваючи фізичний біль, голод або потребу заспокоїти якесь пожадання. Ці звуки є різні у різних звірят, є незмінні і є радше криком, бо в них нема самозвуків, а спізвуки.

Правда, що звіря інакше кричить, коли його по-

дразнити болючо, а інакше, коли присмно, інакше, коли втікає, а інакше, коли гонить; але що його болить, який це біль, чи з голоду, чи з рани, чи з чого іншого, цього звіря своїм криком не зазначує. Воно не має звуків, що їх добирало б свободіно, відповідно до різних вражень; вони є в нього необхідні і їх мусить видавати орган під впливом якогось враження.

Звірятам кричали і співали так само 2,000 років тому, як і сині. Соловей так само співав, а ворона за весь час ані трохи не розвинула своєї "мови".

Мова витворюється тим способом, що людина має насамперед якесь поняття, а відтак добирає до нього висловів, між тим як звірятам, яке понять мати не може, не може також і добирати звуки. Всі звуки звірят, хоч би вони були не знати як гарними та різноманітними, остануться завжди тільки криком.

Щоб боронити свою теорію, кажуть матеріалісти, що звірятам тому тільки не можуть витворити мови зі самозвуками, бо вони не мають на це відповідного органу. Їх орган надається тільки до "мови" без самозвуків. Що це твердження є неправдиве, доказує хоч би те, що папуга своїм органом може справді висказати кілька вивчених слів і що їй не бракує органу до мови, а немає в неї того, що могло б говорити, себто немає того, що могло б свої думки висказати. Орган до видавання голосу у мавпи є так устроений, що наколибі його мала людина, то могла б ним знаменито говорити. А чому ж ним не говорить мавпа? Тому, що між нею і людиною є величезна різниця, що людина має душу, обдаровану розумом і свободіною волею.

Між людиною і звірям є непроходима пропасть, якої не переступить навіть найбільш розвинене звірятам.

ЧИТАЙТЕ І ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

видання про

ВІЗВОЛЬНУ БОРОТЬБУ УКРАЇНИ!

маємо ще на складі:

1. С. Любомирський: ПЛЕМ'Я ВОВКІВ, повість про УПА і підпільну боротьбу в Україні, сторін 576, ціна \$4.00
2. Гр. Сенько: ПРАВДИВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛК-ЛЮОР ПІД СОВЄТАМИ, приповідки - частівки про Сталіна, НКВД, партію і большевиків, стор. 32, ціна \$0.25
3. Ф. Правобережний: 8.000.000, 1933 - й рік на Україні, опис жахливого способу винищування українців голодом, стор. 84, ціна \$0.75
4. Г. Кубанська: ТЕРНИСТИМИ ШЛЯХАМИ, боротьба кубанських козаків за волю України і спротив московській окупації, стор. 196, ціна \$1.50
5. В. І—с: ІМПЕРІЯЛІЗМ МОСКОВЩИНИ, РОСІЇ ТА СОВЄТСЬКОГО СОЮЗУ, документарна праця з статистичними даними та мапою СССР і поневолених країв, стор. 112, ціна \$1.00
6. А. Височенко: СССР БЕЗ МАСКИ, про злочинні сталінські експерименти з будуванням "соціалізму, в Україні і взагалі в СССР (вичерпано!)
7. Юрій Яновський: ЧОТИРИ ШАБЛІ, роман з українських визвольних змагань, I. і II. частина, стор. 228, ціна \$2.00
Для передплатників "Нового Шляху" \$1.50
8. С. Розоха: СОЙМ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, стор. 98, з ілюстраціями, ціна \$1.00

Замовлення враз із належною готівкою слати:

NEW PATHWAY.

Box 785

Winnipeg, Man., Canada.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І ПОШИРЮЙТЕ!

1. "НОВИЙ ШЛЯХ", найбільший український часопис у Канаді, що виходить два рази на тиждень на 16 сторінках. Приносить найновіші вістки з України, з українського життя на чужині і цілого світа. Річна передплата \$6.00, піврічна \$3.00.
2. "ЖІНОЧИЙ СВІТ", єдиний жіночий журнал у Канаді. Виходить раз у місяць. Передплата в Канаді річно \$2.50,, поза Канадою \$3.00.
3. "ГОЛОС МОЛОДІ", єдиний двомовний місячний журнал української молоді в Канаді. Передплата на рік 2.50, піврічно \$1.50.
4. "МІЙ ПРИЯТЕЛЬ", єдиний ілюстрований журнал для українських дітей на Канаду і Америку. Виходить кожного місяця. Ціна \$2.00 на рік.
5. "РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ" квартальник державницько - політичної думки. Передплата річно \$2.00.

В ДРУКАРНІ НОВОГО ШЛЯХУ

виходять книжки і брошури таких бібліотек:

1. БІБЛІОТЕКА "САМООСВІТА"	6. НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
2. МОВОЗНАВЧА БІБЛІОТЕКА	7. РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА
3. ПОЛІТ.- ВІЗВОЛЬНА БІВЛ.	8. ВІЙСЬКОВА БІБЛІОТЕКА
4. ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА	9. КАЛЕНДАРІ - АЛЬМАНАХИ
5. КУЛЬТУРА І ОСВІТА	10. ПОРТРЕТИ І ЛИСТІВКИ

Замовлення слати на адресу:

NEW PATHWAY,

P. O. Box 3033

Winnipeg, Man.